

تصویر سازی در آینه فقه

سید حسن عابدیابین کلخوران*، مهری قاسمی**

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۱/۱۷، تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۲/۱۷)

چکیده

موضع قرآن در قبال تصویر سازی، بر منع و تحریم نیست. به طوری که قدرت حضرت عیسی (ع) بر ساختن پرنده گلین و دمیدن جان در او را به عنوان معجزه و نشانه نبوت و ساختن تمثال برای حضرت سلیمان را به عنوان نعمتی بر بندگان صالح معرفی می کند. ولیکن در روایات معصومین علیهم السلام و به پیروی از آنها در فتاوی فقهاء بطور پراکنده (مبسوط، مقنعه، نهاییه، شرح ارشاد، مسالک الافهام، مکاسب محرمة و...)، تصاویر و مجسمه هایی که مردم آنها را برای عبادت و تکریم استفاده می کنند، حرام شده است به استناد اینکه حرمت ایجاد چیزی مستلزم حرمت آن چیز حدوثاً و بقاءً است. روایاتی هم، دال بر این است که خداوند هر صنعتی که در آن فساد محض باشد و مصلحتی عائد نشود را حرام کرده است. و الاً اگر بهره ای مثل تزئین و سایر اغراض عقلایی از آن تصاویر ببرند حلال و مشروع می باشد، رویکردها و اغراض عقلایی، هنری به ویژه در علوم پزشکی، استفاده از تصاویر اندام های انسان جایگاه ویژه ای دارد و بدون تصاویر و اطلس ها، مولاژها، تدریس و یادگیری دروس دچار مشکلات عدیده ای خواهند شد، خلاف شریعت نمی باشد، بلکه در برخی موارد لازم و ضروری می باشد.

کلیدواژگان

تصویر سازی، تمثیل، تمثال، فقه، مجسمه سازی.

---

* استاد یار گروه فقه و حقوق اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران
** نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری فقه و مبانی اسلامی، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران
رایانامه: mehrihasemi64@yahoo.com

مقدمه

در اسلام نقاشی حیوانات و انسان نهی شده است. وکرارا شنیدیم و در فتاوی فقهای بزرگ، که نماز خواندن در اتاقی که تصویر روح دارد، مکروه است یا تصویر حیوان جاندار مقابل شخص نمازگزار نباشد و یا از ساختن مجسمه انسان، حیوان، عروسک نهی شده است. اگرچه مصادیق تصویر و تمثال با هم متفاوت هست، ولی در کتب لغویین به تفاوت معنی آنها اشاره ای نشده است. در روایات هم لفظ صورت و تمثال، هم بر مجسمه و هم بر نقاشی یکسان بیان شده است و در اوایل روزگار اسلام مراعات نهی نشده، به طوریکه خلفای عباسی تصویر خود را بر سکه ها نقش می کردند. خلفای فاطمی در مصر نقاشان حیوان و انسان را تشویق می کردند، و یا از ترکیب برخی از نقوش حروف عربی، تصاویری بوجود می آوردند، که هم نقش و هم نوشته به حساب می آمد. و لذا مساله اصلی پژوهش این است که تصویر سازی (نقاشی) و در برخی مباحث مجسمه سازی در فقه چیست؟ و می توان با مسائل ذیل به پاسخ پرسش اصلی رسید مفهوم تصویر سازی در قرآن و روایات چیست؟ اقوال فقهاء و ملاکات آنها چیست؟

نگهداری و نمایش تصاویر در منزل و محل کار چه حکمی دارد؟ نظرات فقهای متقدم و متاخر و معاصر و ادله آنها چیست؟

مفهوم تصویر در لغت

صور: الصورة ما ينتقش به الاعيان و يتميز بها غيرها و ذلك ضربان، احدهما محسوس يدركه الخاصه و العامه بل يدركه الانسان و كثير من الحيوان كصورة الانسان و الفرس و الحمار بالمعانيه و الثاني معقول يدركه الخاصه دون العامه كالصوره التي اختص الانسان بها من الفعل و الرويه و المعاني التي خص بها شيء بشي و الى الصورتين اشار بقوله تعالى: «آيات ۱۱ / اعراف ثم صورناكم و صوركم فاحسن صوركم غافر / ۶۴ / تغابن / ۳، انفطار / ۸، آل عمران / ۶».

فالصورة اراد بهاما خص الانسان بها من الهيئة المدركة بالبصر و البصيره و بها فضل على كثير من خلفه و اضافته الى الله سبحانه على سبيل الملك لاعلى سبيل البعضيه و التشبيه تعالى عن ذلك و ذلك على سبيل التشریف له «نفخت فيه من روعي يوم ينفخ في الصور» انعام / ۷۳ / طه / ۱۰۲، حجر / ۲۹ (مفردات، ۱۴۳۰، ص ۴۰۰).

تصویر: کشیدن عکس نقاشی یا عکسبرداری (ریگی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۲۲).

الصورة: چیزی است که اجسام به وسیله آن تصویر بندی شده و به آن شکل داده می شود به این وسیله از دیگر اشیاء متمایز می گردد. صوره بر دو قسم است: اول صورتی که محسوس و قابل درک برای همگان است بلکه انسان و حیوان آن را درک می کند مانند صورت انسان و اسب و الاغ در هنگام روبرو شدن با آن. دوم تصویر غیر محسوسی که فقط خواص می توانند آن را درک نمایند مانند: تشخیص عقل و فطرت و مکانی که برای اشیای مختلف در نظر گرفته شده است. رسول خدا (صلی الله علیه و آله فرمودند: ان الله خلق آدم علی صورته خداوند آدم را بر صورت خود آفرید، پس صورتی که در اینجا مقصود است شکل و هیئت است که با چشم یا با بصیرت قابل درک می باشد و به واسطه ی این خصوصیات انسان را بر بسیاری از مخلوقات برتری داد و اضافه کردن صورت به خداوند بنا بر ملکیت می باشد نه از باب بعض یا تشبیه، که خداوند والاتر از آن است که انسان جزئی از او یا شبیه آن مقام ربوبی باشد بلکه این بیان از باب تشریف و احترام به انسان است مانند اینکه گفته می شود بیت الله و ناقه الله و نیز آیات شریفه ای که فرمود و نفخت فیه من روحی / حجر ۲۹ در مورد آیه، یوم ینفخ فی الصور نمل / ۸۷ گفته شده است صور چیزی مانند شاخ است که در آن دمیده می شود و خداوند آن را مایه بازگشت صورت ها و ارواح به اجسام قرار داده شده است و روایت شده است که ان الصور فیه صوره الناس کلهم صورت تمام انسانها در صور نقش بسته شده است (مفردات راغب، مترجم: خداپرست، ۱۳۸۷، ص ۳۰۵).

مفهوم تصویر در ادله نقلی

واژه صور با مشتقاتش در آیات قرآن کریم آمده است از جمله آیات: «هو الذی یصوّرکم فی الارحام کیف یشاء او کسی است که شما را در رحم مادران آنچنان که می خواهد تصویر می کند. آیه ۶ / آل عمران».

«ولقد خلقناکم ثمّ صوّرناکم ما شما را آفریدیم سپس صورت بندی کردیم آیه ۱۱ / اعراف» «فی ائ صوره ما شاء ربک در هر صورتی می خواست تورا ترکیب نمود آیه ۸ / انفطار» «..... وصوّرکم فاحسن صورکم..... و شما را صورتگری کرد و صورتتان را نیکو آفرید آیه ۶۴ / مومن».

و در روایات معصومین علیهم السلام غالباً به مصادیق تصویر سازی و مجسمه سازی (بت و صلیب و آثار کفر و جاهلیت) اشاره شده است:

در روایة السکونی عنه قال: "قال امیرالمؤمنین علیه السلام: بعثنی رسول الله صلی الله علیه و اله الی المدینة فقال: لا تدع صورة الآ محوئها و لا قبرا الآ سویته و لا کلبا الآ قتله (وسایل الشیعه، کتاب الصلاة، باب ۳، حدیث ۸، ص ۵۶۲).

امام خمینی (ره) در مکاسب محرمة: فان بعث رسول الله (ص) امیر المؤمنین لذلك دلیل علی اهتمامه به و الظاهر ان الصور کانت صورالهیاکل و الاصنام و من بقایا آثار الکفر و الجاهلیة.

و فی روایة: قال جبرئیل: انا لا ندخل بیتا فیہ الشیعه، کتاب الصلاة، حدیث ۵، ص ۵۶۳).

ابی عمیر عن ابی عبدالله علیه السلام قال: «من مثل تمثالا کلف يوم القيامة ان ینفخ فیہ الروح» (وسائل ۵۶۰/۳ کتاب الصلاة باب ۳، حدیث ۲).

خلاصه آن که از ظاهر روایات، حرمت ساختن مجسمه ذی روح می باشد نقاشی و تصویر سازی حرام نیست زیر ادله برای اثبات حرمت تصویر دلالت صریح ندارد.

مفهوم تصویر سازی در فقه

نقاشی و مجسمه سازی در فقه تحت دو عنوان صورتگری و تمثال سازی بحث شده، از این رو لازم است پیش از هر نسبت بین این دو واژه، معلوم شود که دو واژه صورت و تمثال با هم متفاوت بوده و هر یک به قسم خاصی از محصولات هنری اطلاق می شوند. به همین علت بسیاری از فقها به گونه های مختلف تفاوت قائل شده اند، در کتب لغت به تفاوت معنی واژه صورت و تمثال اشاره نشده و هر دو بطور یکسان به مجسمه و نقاشی موجودات جاندار و بی جان اطلاق شده است. فقها در مسئله تصویر سازی، نظریات متعددی دارند و در این مقاله به مشهورترین آنها اشاره می کنیم. جستاری در زمینه تصویر سازی، اقوالی است، که با تعمق بیشتر می توان آنها را در سه قول خلاصه کرد:

۱. حرمت شبیه سازی از موجودات جاندار

طبق این نظریه ساختن هر گونه صورت و تمثال از موجودات جاندار، خواه به صورت مجسمه و خواه به صورت نقاشی و ساختن هر گونه تمثال و صورت از موجودات بی جان مثل جامدات و نباتات جایز است. این نظریه را بسیاری از فقهای شیعه و سنی برگزیده اند. (شهید ثانی، ص ۶۱۲)

۲. حرمت مجسمه سازی به طور مطلق

طبق این نظریه ساختن هرگونه مجسمه چه از جانداران و چه از موجودات بی جان حرام و کشیدن نقاشی به طور مطلق جایز است و این نظریه، از اطلاق عبارت بسیاری از کتب از زمان مرحوم مفید تا شهید ثانی استفاده می شود (جواهر الکلام نجفی، ج ۲۲، ص ۴۱).

۳. حرمت مجسمه جانداران

طبق این نظریه، نقاشی به طور کلی و ساختن مجسمه موجودات بی جان از حیطة حکم حرمت خارج است و تنها ساختن مجسمه جانداران حرام می باشد. و این نظریه مشهورترین و رایج ترین قول در باب تصویر سازی است، و در طول تاریخ فقه بیشترین طرفدار را به خود اختصاص داده است. بسیاری از فقهای بزرگ آن را اجماعی می دانند.

در مسالک الافهام شهید ثانی آمده است: «ما هو محرم فی نفسه، کعمل الصور المجسمه» (العاملی، زین الدین بن علی، ج ۳، ص ۱۲۶).

در تعلیقه مکاسب شیخ العراقی آمده است: «عمل الصور و التماثل لا یخلو عن انحاء اربعة لان التماثل والصوره، اما ان یکون منقوشا او مجسما و علی التقدیرین اما ان یکون من ذوات الرواح او غیرها وعلیه فحرمه التماثل بنحو الاجمال ممّا لا کلام فیه بین الاصحاب فتوی و ناصا» (العراقی، ج ۱، ص ۴۴۵).

و در محاضرات فی الفقه الجعفری آمده است: «الاقوال فی حکم التصوير اربعة: الاول: حرمته مطلقا، الثانی: حرمة التجسیم مطلقا و ان لم یکن لذی روح و عدم حرمة النقش كذلك، الثالث: حرمته فی ذوات الارواح مطلقا و عدم حرمته فیما لا روح له و ان کان مجسما، الرابع: التفصیل فی خصوص ذوات الارواح بین الجسیم فیحرم و بین النقش فلا یحرم واختاره صاحب الجواهر» (الحسینی الشاهرودی، ج ۱، ص ۲۵۴).

در مکاسب محرمه شیخ انصاری که تحت عنوان تصویر ذوات الاواح بیان شده است: «لاتصویر

ذوات الارواح حرام اذا كانت الصورة مجسّمه بلا خلاف فتوى و نسا و كذا مع عدم التجسم وفاقا لظاهر النهايه و صريح السرائر و المحكى عن حواشى الشهيد و المسالك و ايضاح النافع..... الروايات المستفيضه مثل قوله عليهم السلام: «نهى رسول الله صلى الله عليه و آله ان ينقش شى من الحيوان على الخاتم».

و قوله عليه السلام: «نهى عن تزويق البيوت قلت: وما تزويق البيوت؟ قال: تصاوير التماثيل»

و عن تحف العقول: «وصنعة صفوف التصاوير ما لم يكن مثال الروحاني»

و قوله عليه السلام: فى عدة اخبار: «من صوّر صورة كلفه الله يوم القيامة ان ينفخ فيها وليس بنافخ»

از مجموعه روايات برداشت مى شود كه حكم حرمت اختصاص به مجسّمه ساختن دارد، نه نقاشى، زيرا دميدن روح تنها در جسم سه بعدى امكان دارد و معقول است نه در نقاشى.

اقوال فقها در تصوير سازى حيوان

نظرات فقهاى در تصوير سازى و نقاشى متفاوت است بدین توضیح كه بعضى: مطلقا حرام مى دانند از قبيل، مجسمه و نقاشى و از حيوانات و اشیاء و بعضى ديگر: مطلقا "جایز مى دانند و بعضى ديگر: مجسمه سازى را مطلقا حرم ولى نقاشى را مطلقا جایز مى دانند.

شيخ انصارى در مكاسب محرّمه آورده است: مجسمه سازى و نقاشى حيوانات را حرام مى داند ولى اشیاء را جایز مى داند.

على الظاهر مراد قائلين به نظر اول، آن دسته از تصاویرى از مخلوقات الهى (نه مصنوعات بشرى) است كه مايه تعجب بازديدكنندگان باشد و گرنه وجهى بر حرمت نقاشى امثال شمشير و يا تنه يك درخت نيست.

تصويرگرى موجودات جاندار (روح دار) به دو صورت ممكن است انجام پذيرد: ۱. ساختن مجسمه ان موجود جاندار ۲. نقاشى كردن شكل ان موجود جاندار، بدون ساختن مجسمه اش اما تصوير شكل موجودات جاندار اگر به صورت مجسمه ساختن باشد بى هيچ اختلاف نظرى در فتوى و روايت حرام است. همچنين تصوير شكل هاى روح دار بدون مجسمه ساختن (فقط نقاشى) نيز حرام است و اين قول موافق ظاهر عبارت نهايه و صريح عبارت سرائر و عبارتى كه از حواشى شهيد اول و مسالك و ايضاح النافع حكايه شده، مى باشد. به دليل روايات مستفيضه

مانند: فرمایش امام علیه السلام که: رسول خدا (ص) از نقاشی حیوانی بر روی انگشتر نهی کرد. و نیز قول امام علیه السلام که: از تزویق خانه ها نهی شده (راوی می گوید) گفتم: تزویق خانه ها به چیست؟ فرمود قرار دادن تصاویر در خانه ها و نیز روایت در تحف العقول که: ساخت و یا کشیدن هر نوع تصویری جایز است تا زمانی که صورتهای دارای روح نباشد. و قول امام علیه السلام در چند روایت که: «هرکس صورتی بکشد خداوند در روز قیامت او را تکلیف می کند که در آن روح بدمد در حالی که وی نمیتواند بدمد (شیخ انصاری، مکاسب محرمة، ترجمه محمد مسعود عباسی، چاپ چهارم، ص ۲۷۳ - ۲۷۲).

و از مجموعه روایت گاهی برداشت می شود که اختصاص به مجسمه ساختن دارد نه نقاشی، زیرا دمیدن روح تنها در جسم (سه بعدی) امکان دارد نه در نقاشی (همان ص ۲۷۴).

که شیخ انصاری به این برداشت فوق اشکال می گیرد: «فیه ان النفخ یمكن تصوّره فی النّفس بملاحظه محله، بل بدوئها کما فی امر الامام علیه السلام الاسد المنقوش علی البساط باخذ السّاحر فی مجلس الخلیفه او بملاحظه لون النّفس الذی هو فی الحقیقة اجزاء لطیفه من الصبغ».

دمیدن روح در نقاشی نیز با توجه به محل نیز قابل تصور است یعنی در خود نقش و عکس بدمد.

همانسان که امام علیه السلام شیری را که بر پرده، نقاشی شده بود برگرفتن جادوگر حاضر در مجلس خلیفه فرمان داد و در آن شیر روح دمیده شد نه به آن قسمت از پرده و یا دمیدن روح با ملاحظه رنگ نقاشی که در حقیقت اجزای لطیفی است که با چشم دیده نمی شود، در نقاشی قابل تصور است. نتیجه آنکه امثال این دمیدن روح از نظر عرف قرینه بر تخصیص صورت به مجسمه نمی شود و بر اساس آن نمی توان گفت تصویرگری حرام، تنها ساختن مجسمه است. (شیخ انصاری، مکاسب محرمة، ترجمه عباسی، ص ۲۷۵).

جواز تصویر (مجسمه - نقاشی) غیر حیوان

روشن تر از همه روایات، صحیحه محمد بن مسلم است که می گوید از امام صادق علیه السلام هست که در مورد تمثال های درخت، خورشید و ماه پرسیدم که امام فرمودند: «لا بأس ما لم یکن

شیئامن الحیوان» تا زمانی که تصویر حیوانی نباشد اشکال ندارد و اینکه در روایات خورشید و ماه در کنار درخت بیان شده قرینه است بر اینکه مراد از تصویر، صرف نقاشی کردن است نه ساختن مجسمه زیرا در آن زمانها ساختن مجسمه خورشید و ماه معمول نبوده زیرا کروییت آنها معلوم نبوده است بلکه نقاشی آنها معمول بوده است (شیخ انصاری، مکاسب محرمه، ترجمه عباسی، ج ۱، ص ۲۷۵).

و دلیل عمده در این زمینه اصل اباحه است یعنی اگر شک کنیم که تصویرگری در غیر جاندار مباح است یا نه؟ اصل اباحه است و سخنی که از امام علیه السلام در تفسیر آیه ۳۴ / سوره سباء: «یعملون له مایشاء من محاریب و تماثیل» وارد شده که آنها تمثالهای مردان و زنان نبود بلکه تمثال درخت و مانند آن بود و ظاهراً بر جواز تصویر غیر جاندار دلالت دارند. و شامل مجسمه و غیر مجسمه می شود. (همان ص ۲۷۸)

در کتاب کنز العرفان فی فقه القرآن در مبحث اشیایی که حرام است تکسب با آنها آمده است: «در آیه ۹۰ و ۹۱ سوره مائده یا ایها الذین امنوا ائما الخمر و المیسر و الانصاب و الازلام رجس من عمل الشیطان فاجتنبوه...»

و عمل شیطان اعم از رجس و رجس اعم از خمر و میسر (قمار) و نهی از عام مستلزم نهی از خاص است و فقط عداوت و بغضاء را به خمر و میسر تخصیص داده است بخاطر اینکه خمر موجب زوال عقل و مسیر (قمار) با انواعش مانند نرد، شطرنج موجب از بین رفتن مال و زوال عقل و مال موجب عداوت و بغضاء می شود بخلاف انصاب (بت، مجسمه) و الازلام این دو موجب خشم خدا و آتش می شود. " و انصاب " قیل هی الاصنام التی کانوا یعبدونها و یحرم ایضا التکسب بعملها و بیع الخشب و شبهه لیعمل صنما. انصاب همان اصنام و بتهایی هستند که عبادت می شوند و کسب کردن از طریق آن و چوب برای ساخت بت و شبهه آن تا این که بت ساخته شود حرام است (فاضل مقداد، ۱۴۲۲، صص ۳۸۸-۳۸۵).

در تحریر الوسیله مساله ۱۲ مکاسب محرمه آمده است:

«یحرم تصویر ذوات الارواح من الانسان و الحیوان اذا کانت الصوره مجسمه کالمعموله من الاحجار و الفلزات و الاخشاب و نحوها و الاقوی جواز، مع عدم التجسیم و ان کان الاحوط ترکه و یجوز تصویر غیر ذوات الارواح

كالاشجار والأوراد و نحوها و لومع التجسیم، و لا فرق بین انحاءالتصویر من النقش و التخطيط و التطریز و الحک و غیر ذلك و یجوز التصویر المتداول فی زماننا بالآلات المتداولة، بل الظاهر أنه لیس من التصویر و كما یحرم عمل التصویر من ذوات الارواح مجسمه یحرم التکسب به....»

کشیدن صورت صاحبان روح از انسان و حیوان در صورتی که به صورت مجسمه باشد حرام است مانند آن که از سنگها و فلزات و چوبها و مانند اینها درست می شود و اقوی آن است که در صورتی که مجسم نباشد جایز است اگر چه احتیاط ترک آن است و تصویر غیر صاحبان روح مانند درختها و گلهها و مانند اینها ولو اینکه مجسم شوند جایز است و بین اقسام تصویر از نقش و خط کشی و گل کشی و کندن و غیر اینها فرقی نیست و تصویر متداول در زمان ما با وسائل متداوله جایز است، بلکه ظاهر این است که این کار جزء تصویر و صورت سازی نیست و کماینکه عمل صورت سازی از صاحبان روح بصورت مجسمه حرام است و کسب کردن با این کار (صورت سازی) و گرفتن اجرت بر آن حرام می باشد (الخمينی، تحریرالوسیله، مترجم علی اسلامی، ج ۲، ص ۳۴۹).

در مجمع المسائل آیت الله گلپایگانی (ره) آمده است:

س ۶۵۵: مرد اگر زنی را بشناسد و نامحرم باشد نباید به عکس او نگاه کند آیا با قصد لذت حرام است و یا بدون قصد لذت هم حرمت دارد و نیز عکس زنی را در جایی می بیند و اسمش را هم در مجلات و روزنامه دیده ولی او را نمی شناسد نظر کردن به او چه صورت دارد؟
جواب: در فرض اول احوط ترک است مطلقا و در مسئله دوم اگر مورد ابتلا و معرض ریبه نباشد، حرمت معلوم نیست و احتیاط به ترک خوب است (آیت الله گلپایگانی، ۱۳۶۴، ج دوم، ص ۲۳۱).

در مکاسب محرمة امام خمینی (ره) بحث حرمةالتصویر آمده است: «الظاهر عدم الخلاف و الاشکال فی حرمةالتصویر فی الجملة». ظاهر بطور کلی در حرمت تصویر اختلاف و اشکالی نیست که چهار نظریه در مساله وجود دارد: ۱. حرام بودن تصویرسازی مجسمه و تصویر جاندار و غیر جاندار ۲. مجسمه سازی جاندار و غیر جاندار ۳. مجسمه سازی حیوان جاندار ۴. ساخت مجسمه

های حیوانات دارای روح حرام می باشد. امام خمینی (ره) می فرماید: قول قوی قسمت اخیر است و اجماع فقهاء و روایات، دلالت بر تحریم دارد. و سائر صورتها، دلیلی بر حرمت آن نیست (الخمینی، ۱۳۷۳، ج ۱، ص ۲۵۵).

اقوال فقهاء در نگهداری تصاویر

اقوال فقهای متقدم و متأخر در این زمینه متفاوت است: از جمله:

۱. محقق اردبیلی و محقق ثانی قائل به جواز هستند. محقق ثانی پس از این فتوی نتیجه گرفته است که بیع و ابتیاع آن هم جایز است در حاشیه ارشاد تماشای آن را نیز جایز دانسته است بعضی از علمای متقدم فتوی به حرمت خرید و فروش آن داده اند.
  ۲. شیخ مفید و علامه حلی حرام می دانند. این گروه به دو دلیل تمسک بسته اند نخست این که حرمت ایجاد شیء ملازمه با حرمت وجود آن ابتدا و استدامتا دارد، دلیل دیگر آن ها تعدادی اخبار است.
  ۳. شیخ انصاری پیرامون ادله آن ها می گوید: چنین ملازمه ای وجود ندارد مگر آن که از دلیل دیگری حرمت نگهداری و مبعوضیت وجود آن استفاده شود و اما اخبار مورد استدلال، هیچ کدام دلالت بر حرمت نگهداری ندارند و در مجموع مراد، کرامت نگهداری است. و سپس مرحوم شیخ انصاری (ره) می فرماید: نگهداری و نمایش تصاویر حرام، مکروه است و برای اثبات نظرشان به روایتی استشهاد کرده اند (قلی پورگیلانی، تلخیص مکاسب محرمه، ۱۳۷۶، چاپ اول، ص ۵۶).
- در قسمت اخیر مساله ۱۲ مکاسب محرمه تحریر الوسیله امام خمینی (ره) آمده است که:
- «..... و اما بیعها و اقتناوها و استعمالها و النظر اليها فالاقوی جواز ذلک کله حتی المجسمات، نعم یکره اقتناؤها و امساکها فی البیت...»
- و اما فروختن و نگهداشتن و استعمال کردن آن ها و نگاه به آن ها اقوی آن است که همه این ها حتی مجسمه ها جایز است، البته نگهداشتن آن ها در اطاق مکروه است (الخمینی، تحریر الوسیله، مترجم: علی اسلامی، ص ۳۴۹).

چنانچه در مسائل مستحدثه آیت الله مدنی تبریزی آمده است: «ساختن مجسمه ذی روح حرام است، اما خرید و فروش و نگهداری آن، حرام بودنش ثابت نیست و نصب آن در میادین و مراکز عمومی در شأن حکومت اسلامی نمی باشد (مدنی، ج ۳، ص ۴۲۲).

با توجه به ذکر اقوال فقهاء در نگهداری تصویر، بعضی ها جایز می دانستند و بعضی دیگر حرام می دانند و به روایتی استدلال کرده اند و مرحوم شیخ انصاری نگهداری و نمایش تصاویر حرام را مکروه می دانند و اکنون به ادله آن ها اشاره می شود.

ادله نهی از نگهداری تصویر در منزل یا محل کار

شیخ مفید (ره) و علامه حلی (ره) قائلند: نگهداری تصاویر در منزل یا محل کار حرام است. به دو دلیل تمسک می کنند:

۱. حرمت ایجاد شیء ملازمه با حرمت وجود آن ابتدا و استدامتا دارد و قائلند بر ظاهر از تحریم ساخت چیزی، مبعوض بودن وجود آن چیز است خواه در آغاز و خواه در بقاء و دوام، در نتیجه محو آن واجب است.

۲. به تعدادی اخبار استناد کرده اند از جمله صحیحه محمد بن مسلم هست یعنی تمثال تا زمانی که تصویر حیوانی نباشد اشکال ندارد و فعل مورد ابتلای عموم و متعارف در مورد تمثال، ابقای آنهاست نه ساخت آنها. و به روایت که در تحف العقول استدلال کردند: «خداوند هر صنعتی را که از آن فساد محض عائد شود و مصلحتی در آن نباشد و از آن به دست نیاید حرام کرده است» و به حدیث نبوی (ص): «تصویری را وامگذار مگر آن را محو کنی و سگی را وامگذار مگر آن را بکشی» البته بنابر آنکه مراد سگ و لگردد موذی باشد، که نگهداری اش حرام است.

و روایتی که از صاحب "قرب الاسناد" با سند خودش از علی بن جعفر علیه السلام از برادرش امام کاظم علیه السلام روایت کرده است: «در باره تمثال از آن حضرت پرسیدم که آیا می توان با آنها بازی کرد؟ فرمودند: خیر و نگهداری نیز برای سرگرمی و بازی است پس نگهداری هم جایز نیست. و یا به مفهوم صحیحه زراه از امام باقر علیه السلام که فرمودند: «بودن تمثالها در خانه

اشکالی ندارد اگر سر آن‌ها تغییر داده شود و بقیه واگذارده شود. پس اگر سرش تغییر داده نشود نگهداری اش اشکال دارد و روایت مثنی از امام صادق علیه السلام که فرمودند: «حضرت علی علیه السلام کراحت داشت که در خانه تصویر باشد». و روایت حلبی از امام صادق علیه السلام که از مکارم الاخلاق نقل شده است، فرمودند: «از شام زیراندازی به من هدیه آمد که در آن شکل پرندگان بود، امر کردم سرش را تغییر دادند و شبیه شکل درختی درآمد.

ادله جواز نگهداری تصویر در منزل یا محل کار

شیخ انصاری و کسانی که نگهداری تصویر را در منزل جایز می‌دانند ابتدا ادله منکرین را نقد می‌کنند و قائلند که نگهداشتن صورت، مبعوض نیست تا از بین بردنش واجب باشد. و سپس به روایاتی استناد می‌کنند از جمله روایت محمد بن مسلم که ظهور در پرسش از نگهداری ندارد بلکه باید گفت پرسش راوی از اصل عمل "ساختن تصویر" بوده است. زیرا در اذهان ساختن تصویر مرتکز و مطرح است، بلکه پرسش از حکم نگهداری پس از شناخت حرمت ساخت تصویر صورت می‌گیرد، زیرا محتمل نیست چیزی که ساخت آن حرام نیست، نگهداریش حرام باشد. حدیث نبوی سیاق آن ظاهر در کراحت است نه حرمت چنان که عموم، امر به کشتن سگها را بر کراحت حمل می‌کنند و روایت علی بن جعفر تنها دلالت بر کراحت بازی با تمثال و تصویر دارد و کراحت بازی را منع نمی‌کنند بلکه اگر بازی به صورت لهوی انجام گیرد، نیز حرمت آن را منع نمی‌کنند و اما صحیحه ای که می‌گوید در صورت عدم تغییر نگهداری تصویر اشکال دارد، بر کراحت حمل می‌شود نه حرمت و این حمل بر کراحت بخاطر نماز است و یا به طور مطلق است و روایت علی بن جعفر از برادرش امام کاظم علیه السلام سوال می‌کند: آیا با انگشتری که در آن تمثال‌هایی از پرندگان یا درندگان نقش شده میتوان نماز خواند؟

فرمودند: اشکالی ندارد. و در روایات دیگری از ابوبصیر است که می‌گوید: به امام صادق علیه السلام گفت: نزد ما بالش‌ها و زیر اندازهایی است که پهن می‌کنیم در حالیکه بر آن تصاویری است؟ فرمودند: تصاویری که پهن شده و فرش می‌شوند و زیر پا هستند بی اشکال است ولی آن چه بر دیوار یا تخت آویخته شود مکروه است.

در هر حال روایات فراوانی هست که نماز را در اتاقی که تصاویری در آن است جز در صورت تغییر یا در صورتی که تصویر یک جسمی باشد یا بر آن پارچه ای افکنده شود مکروه می‌شمارد و از این اخبار استفاده می‌شود که نگهداری تصویر جایز است (عباسی، ترجمه مکاسب، ج ۱، ص ۲۹۵-۲۹۲).

نتیجه

از مباحث متن تحقیق نتایج ذیل حاصل می‌شود:

- مجسمه سازی و نقاشی حیوانات حرام است و در حرمت مجسمه سازی حیوانات اختلافی از جهت فتاوی و نصوص نیست و علت حرمت مجسمه سازی و نقاشی حیوانات (جانداران) این است که زمینه ساز توهم تشبه به خالق است و دلیل حرام بودن و تصویر سازی حیوانات اخبار مستفیضه ای است که صحیحه محمد بن مسلم اظهر از همه روایات است که راوی از امام صادق علیه السلام سوال می‌کند در مورد نقاشی درخت، خورشید و ماه پرسیدم و امام علیه السلام فرمودند: «لا باس ما لم یکن شیئا من الحیوان».
- و دلیل جواز تصویر سازی و مجسمه و نقاشی غیر حیوان، روایاتی چون صحیحه محمد بن مسلم و اصل اباحه و سخن امام معصوم علیه السلام در تفسیر آیه «یعملون له ما یشاء من محارِب و تمائیل...» که بر جواز تصویر غیر جاندار دلالت می‌کند.
- و اقوال فقهاء در تصویر سازی بیان شده از جمله: بعضی قائلند به حرمت مطلقا خواه مجسمه و نقاشی از حیوانات و اشیاء باشد. بعضی دیگر مطلقا جایز می‌دانند و بعضی دیگر مجسمه سازی و نقاشی حیوانات را حرام ولی اشیاء را جایز می‌دانند.
- و در مورد نگهداری و نمایش تصاویر در منزل و محل کار نظرات فقها متفاوت است محقق کرکی: بیع و ابتیاع آن جایز است و تماشای آن هم جایز است.
- شیخ مفید و علامه: حرام است و دو دلیل ذکر کردند که ۱. قاعده ملازمه حرمت ایجاد شیء و ۲. ملازمه با حرمت وجود شیء هم حدوثاً و بقاءً دارد.

- شیخ انصاری: قائل به ملازمه به حرمت ایجاد چیزی و حرمت وجود شی نیست و روایاتی استدلال می‌کنند که بر کراهت نگهداری دلالت دارد.
- حضرت امام در مکاسب محرمه اش در تحلیل روایات آورده است: تمثال روحانیون که مردم آنها را عبادت و تکریم می‌کنند حرام است ولی آنچه مردم از آن بهره‌ای مثل تزیین و سایر اغراض عقلایی می‌برند حلال است خواه تمثال روحانی باشد یا غیر روحانی. روایات معتبری که در این باب وارد شده به طور مطلق بر حرمت صورتگری اعم از نقاشی و مجسمه سازی دلالت ندارند. اکثر این روایات اصلاً بر حرمت دلالت ندارند و اندکی نیز که بر حرمت دلالت می‌کنند به نقاشی و مجسمه سازی معمولی نیست بلکه منظور از تمثالها و صورتهایی که به قصد پرستش ساخته می‌شوند. ولی اگر به عنوان یکی از فعالیت های جاری زندگی که فعالیت هنری محسوب شود، جایز است و آنچه در شرع مقدس محتاج اقامه برهان و اثبات است حکم به تحریم چیزی است بنابراین همین که برای حرمت نقاشی و مجسمه سازی دلیلی اقامه نشود جواز آن خود به خود ثابت می‌شود و نیاز به هیچ دلیلی ندارد ولی با این حال می‌توان حکم جواز را با چند وجه تایید کرد:
- الف) صورتگری در اکثر نقاط دنیا و بین ملل و اقوام مختلف، وجه آئینی داشته و از شئون دینی به شمار می‌رفته است بطور کلی مجسمه‌ها غالباً با گرایش عبادی و برای معابد و مقابر ساخته شده است مجسمه ساز در همه دوره های تاریخی پیش از آن که آرزوی خود را در آثار خود متجلی سازد خواست متولیان امور دینی را عملی می‌ساخته است.
- ب) موضع قرآن در قبال صورتگری، موضع مواجهه با محرّمات نیست قرآن کریم قدرت حضرت عیسی (ع) بر ساختن پرنده گلین و دمیدن جان در او را به عنوان معجزه و نشانه نبوت عیسی (ع) مطرح کرده و ساختن تمثال برای حضرت سلیمان را به عنوان نعمتی بر بندگان صالح خود ارزانی داشته، عنوان می‌دارد و هیچ اعتراضی بر منع و تحریم آن ندارد.
- ج) روایات فراوانی وارد شده که اهانت به تمثال مجوز استفاده از آنها می‌باشد. از این رو

بسیاری از فقهای شیعه و سنی اهانت به تصاویر و تماثیل را مجوز استفاده از آنها داشته اند از جمله شیخ طوسی، علامه حلی، شهید اول، از این رواج روایات و فتاوی فقهاء استفاده می شود، موضوع بحث تماثیل و تصاویری است که مورد تعظیم مشرکان و بت پرستان بوده است و ائمه (ع) به پیروان خود دستور دادند با اهانت به آنها خود را از گرایش به بت تبرئه کنند. در غیر این صورت اهانت به مجسمه و نقاشی کاری عاقلانه نیست و حُسنی ندارد که شارع ما را به آن مکلف کند.

- نظر مختار: حرمت نقاشی و مجسمه سازی از روز نخست به رویکرد عبادی مقید بوده است و این رویکرد هنری در اصل فقه محکوم به جواز و اباحه می باشد و نقاشی و مجسمه سازی خود دارای قبح ذاتی نیستند و به تبع، عناوینی که بر آن ها منطبق می شود تحت عنوان خوب یا بد قرار می گیرد. واگر رویکرد و اغراض عقلایی، هنری، بویژه در علم پزشکی داشته باشد، استفاده از اشکال و تصاویر اندام های انسان جایگاه ویژه ای دارد و بدون تصاویر و اطلس ها، تدریس و یادگیری دروس دچار مشکلات عدیده ای خواهند شد و عملاً غیر ممکن است و لذا می توان گفت در این صورت نه تنها برخلاف شریعت نیست، بلکه در برخی موارد لازم و ضروری است.

منابع و مأخذ

قرآن

۱. الامام الخميني، المكاسب المحرمه، مطبعه مؤسسه العروج، الطبعه الاولى ۱۳۷۳، ج ۱.
۲. انصاری مرتضی، مکاسب محرمه، مترجم: مسعود پایانی، انتشارات دارالعلم، چاپ چهارم، ۱۳۹۳ ش.
۳. الحر العاملي، الشيخ محمد بن الحسن، تفصيل وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشريعه، ناشر: ذوی القربی، چاپ اول، ۱۳۸۷ ش.
۴. الحسيني الشاهرودي، سيد علي، محاضرات في الفقه الجعفري، دارالكتاب الاسلامي قم، الطبعه الاولى، ۱۴۰۸ هـ.ق، ج ۱.
۵. الخميني، روح الله، تحرير الوسيله، مترجم: علي اسلامي، دفتر انتشارات اسلامي، ج ۲.
۶. راغب اصفهاني، مفردات راغب، ترجمه فارسی حسین خدا پرست، انتشارات نوید اسلام قم، ۱۳۸۷، چاپ اول.
۷. العاملي، زين الدين بن علي (الشهيد الثاني)، مسالك الافهام الى تنقيح شرائع الاسلام، مؤسسه المعارف الاسلاميه، الطبعه الاولى، ۱۴۱۴ هـ.ق، ج ۳.
۸. العراقي، صفر علي، تعليقه المكاسب، المطبعه اسوه، الطبعه الاولى، ۱۴۰۸ هـ.ق، ج ۱.
۹. فاضل مقداد. جمال الدين. كنز العرفان في فقه القران. مكتب نوید اسلام. قم. ۱۴۲۲ هـ.ق چاپ اول.
۱۰. قلی پور گیلانی، مسلم، تلخیص مکاسب، چاپخانه مهر، ۱۳۷۶، ج ۱.
۱۱. گلپایگانی، سید محمد رضا، مجمع المسائل، مؤسسه دارالقرآن الکریم، ۱۳۶۴، ج دوم.
۱۲. مدنی تبریزی، سید یوسف، المسائل المستحدثه، چاپخانه دانش، ۱۴۲۲ هـ.ق، چاپ دوم.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۶۴، مجلدات ۲، ۶، ۲۰، ۲۶.
۱۴. النجفی، محمد حسن، جواهر الکلام فی شرح شرائع الاسلام، داراحیاء التراث العربی، بیروت، لبنان، ج ۲۲.